

Liberalaus ugdymo samprata aukštajame moksle

Jurgita Česnulevičienė

Kauno technologijos universitetas

Nepriklausomos Lietuvos švietimo reforma – tai pokyčių procesas tiek filosofiniu – ugdymo turiniu, – tiek instituciniu lygmeniu. Lietuva, siekdama integracijos į Europos šalių bendriją, orientuojasi į aukštus Vakarų pasaulio švietimo siekius, sąlygotus XXI a. aušroje ryškėjančių naujų visuomenės kokybių ir tikslų. Kaip teigia P. Juocevičienė (1997, p. 31), „akademino teorizavimo forma tampa žymiai reikšmingesnė šiuolaikinio visuomenės išsivystymo lygio, kuris išryškintas *žinių* visuomenės koncepcija (P. Drucker, 1993) požiūriu. Sprendžiant sudėtingus žmogaus ugdymo ir saviugdos per visą jo gyvenimą klausimus, reikia visa apimančios, aukšto conceptualinio lygio ugdymo teorijos“. Visa apimanti teorija remiasi ne vienareikšmiu ugdymo reiškinio nagrinėjimu, o ištisa įvairių filosofinių ugdymo paradigmu sistema.

Liberalaus ugdymo koncepcija – tai viena ugdymo teoriją grindžiančių metodologinių nuostatų, sudarančių galimybes laisvai, integraliai asmenybei ugdyti ir saviugdai. Ypač didelės aukštojo mokslo liberalaus ugdymo perspektyvos.

Užsienio mokslininkų darbuose (B. Barnett, 1990; Ch. Bailey, 1990; T. McLaughlin, 1995, 1996) liberalusis ugdymas traktuojamas kaip viena esminių aukštojo mokslo realizavimo galimybių, mąstant apie ateities visuome-

nės – pliuralistinės liberalios demokratijos visuomenės – žmogų. Deja, Lietuvoje šiai problemai tyrinėti dar neskiriama reikiamai dėmesio, nors kai kurių autorių darbai, nagrinėjantys iš esmės kitas problemas, lietė ir liberalaus ugdymo klausimus: tai P. Juocevičienės (1997) „Ugdymo mokslo raida: nuo pedagogikos iki šiuolaikinės edukologijos“, V. Targamadzės (1995) „Švietimo sistemos lankstumas individų edukacinio stimuliavimo aspektu“, V. Kundroto (1996) „Universitetinių biznio administravimo bakalauro studijų organizavimas“ (disertacija) ir kt.

Šio straipsnio tikslas – apibrėžti liberalaus ugdymo sampratą, remiantis Dž. Grejaus (John Gray, 1992) modernia žmogaus ir visuomenės koncepcija bei minėtų užsienio autorių (B. Barnett, Ch. Bailey, T. McLaughlin) liberalaus ugdymo apibūdinimu.

Liberalus ugdymas bus nagrinėjamas apsiribojant intrapersonaliu ugdymo lygmeniu, neanalizuojant kitų ugdymo lygmenų galimybių dėl straipsnio apimties. Societarinis, socialinis edukologinis, institucinis, interpersonalinis bei intrapersonalinis ugdymo lygmenys aptarti B. Bitino (1996) straipsnyje „Apie edukologijos mokslo objektą“.

Liberaliajam ugdymui būdingas individualybės prioritetas savęs kūrimo ir laisvės pasirinkti prasme. Taigi esminis tampa saviugdos

procesas. Kaip teigia B. Bitinas (1996, p. 53), „nors asmenybės saviugdodos komponentas egzistuoja visais ugdymo lygmenimis, tik intrapersonaliniu lygmeniu jis įgyja gryną raišką“. Dėl šios priežasties liberalus ugdymas pirmiausia ir analizuojamas šiuo požiūriu. „Intrapersonaliniu lygmeniu ugdomoji sąveika yra vidinis individo tobulinimasis“ (ten pat). Pastarasis lygmuo apibendrina ankstesniųjų lygmenų rezultatyvumą, nes „pats ugdymas, kaip permanentinė realybė, gali funkcionuoti tik individų poreikio ugdytis (lavintis, auklėtis, fiziškai tobulėti ir pan.) pagrindu“ (ten pat).

Analizuojant liberalų ugdymą, pirmiausia reikia atsakyti į klausimą, kas yra liberalizmas? Trumpai aptarsiu svarbiausius jo aspektus. Išsamias liberalizmo studijas galima rasti Dž. Grejaus (John Gray, 1992), F. Hajeko (Friedrich von Hayek, 1990), L. Miseso (Ludwig von Mises, 1994) darbuose.

Nors dauguma autorių kalba apie liberalios pasaulėžiūros užuomazgas Antikos pasaulyje, tačiau kaip savarankiška politinė ir intelektualinė tradicija liberalizmas susiformavo tik XVII-XVIII amžiuje. Jis kilo iš dviejų skirtingų tradicijų, kurios vėliau buvo pavadintos vienu liberalizmo vardu (F. Hayek, 1990).

Pirmoji tradicija formavosi kaip Anglijos vėgų (Whigs) politinė doktrina. Ji sukūrė politinių instrukcijų modelį, kurį pripažino dauguma XIX a. Europos liberalizmo srovių. Tai individo laisvė, kurią įstatymu grindžiamas valdymas garantavo Didžiosios Britanijos piliečiams.

Antroji tradicija rėmėsi (R. Dekarto, T. Hobso, Spinozos) filosofine nuostata, reikalaujančia sąmoningai pertvarkyti visuomenę pagal proto principus.

Atsižvelgiant į pastarąsias tradicijas, liberalizmas kartais apibūdinamas kaip „angliškas“, „klasikinis“ ar „evoliucinis“ (I) arba kaip „konstruktyvistinis, „kontinentinis“ (II) libe-

ralizmas. Taigi egzistuoja labai įvairi liberalios minties ir tradicijų įvairovė, kadangi per istorijos raidą liberalizmas buvo grindžiamas skirtingų, neretai prieštarų filosofijų postulatais. XX a., kaip teigia F. Hajekas (1990, p. 19), „šis terminas vartojamas taip nevienodai, kad skirtingas jo reikšmės sieja tik atvirumo naujoms idėjoms pripažinimas, tarp jų ir tokioms, kurios yra visiškai priešingos XIX a. XX a. pradžios autentiškoms liberalizmo idėjoms. „Dabar liberalizmas apibrėžiamas kaip filosofinė visuomenės kūrimo teorija, teigianti laisvės, nuosavybės ir individumo prioritetus. Laisvė – tai galimybė laisvai kurti alternatyvas, jas pasirinkti ir plėtoti politiniais, ekonominiais, socialiniais, religiniais, intelektualiniais, edukaciniais veiksniais.

Dž. Grejus liberalizme išvelgia vientisą tradiciją, kuriai būdinga tiksliai apibrėžta, nors kintanti „moderni žmogaus ir visuomenės samprata“. „Žmogiškosios prigimties samprata, kuria vadovaujasi liberalizmas, yra modernaus moralinio gyvenimo įvairovės ir konfliktiško padarinys: žmogus suvokiamas kaip būtybė, turinti moralinę galią susidaryti gero gyvenimo viziją ir intelektualinę galią artikuliuoti šią viziją sistematiškai“ (J. Gray, 1992, p. 93). Dž. Grejus detalčiau neanalizuoja sąvokos „modernus moralinis gyvenimas“ turinio. Iš konteksto galima būtų spręsti, kad pastarąjį terminą jis vartoja kaip „šiolaikinio“, ar „dabartinio“, gyvenimo sinonimą.

Žmogaus ir visuomenės sampratą Dž. Grejus apibrėžia keturiais esminiais elementais, kurie, anot autoriaus, egzistuoja visose liberalios tradicijos atmainose bei pagrindžia liberalią žmogaus ir visuomenės koncepciją.

Esminiai jos elementai:

1. Individualizmas,
2. Egalitarizmas,
3. Universalizmas,
4. Meliorizmas.

Dabar aptarsiu šiuos elementus bei jų raišką. Čia remiamasi L. Jovaišos (1993, p. 10) apibrėžimu, kad „ugdymas – tai žmogaus pilnutinio gyvenimo kūryba jo paties jėgomis, aprūpinant jį saviraiškos priemonėmis“.

1. Individualizmas

Kaip teigia Dž. Grejus, pastarojoje koncepcijoje teigiama moralinė asmens pirmenybė prieš bet kokio visuomeninio kolektyvo pretenzijas – taigi ji yra individualistinė.

Individualizmas yra vienas iš esminių liberalizmo bruožų, tačiau šiuolaikiniu liberaliojo ugdymo požiūriu jis nėra akcentuojamas tokia kraštutine forma.

Jau ankstyvose praeitų šimtmečių liberalaus ugdymo koncepcijose svarbiausia yra dėmesys individui, jo prigimtinių galių plėtotei (Dž. Lokas, Ž. Ž. Ruso, I. Kantas), bandoma pervertinti ugdymą kaip holistinį fenomeną (Pestaloci). Taigi liberaliojo ugdymo požiūriu akcentuojama individo prigimtinių teisės, jo laisvė pasirinkti bei asmenybės ugdymosi galimybės, tačiau lyg apibrėžiamos ir tam tikros laisvės ribos, t. y., vieno individo laisvė neturi riboti ar varžyti kitų individų laisvės. Kitaip tariant, individas turėtų siekti savo tikslų ne konfrontuodamas su aplinka ir aplinkiniais, bet įsisaugindamas kitų subjektų tikslus ir prie jų prišiderindamas.

Laisvė liberaliojo ugdymo požiūriu suprantama klasikiniu požiūriu, t. y. *laisvė nuo* ko – nuo bet kokių suvaržymų ir *laisvė kam*, t. y. egzistuojančių vertybių pripažinimas. A. Paškaus teigimu (1993), ėjimas į laisvę visados yra procesas, kuriame susipina šie du laisvėjimo etapai.

Ch. Bailey'o liberalaus ugdymo koncepcijoje išskiriami keturi pagrindiniai bruožai (1990). Tai:

1. Išlaisvinimas;
2. Fundamentalus ir bendro akcentavimas;

3. Žinios kaip tikslas;
4. Racionalaus proto vystymas.

1. Svarbiausias šios koncepcijos bruožas – liberaliu ugdymu siekiama išlaisvinti ugdomąjį. Tai, ko siekiama, Ch. Bailey'o nuomone, yra intelektualinė ir moralinė autonomija, galimybė tapti laisvam, renkantis kuo tikėti ir ką daryti, laisvai pasirinkti įsitikinimus ir veiksmus, būti laisva, sąmoningai morali žmogiškoji būtybė.

2. Liberalizmas akcentuoja fundamentalias ir bendrąsias žinias.

3. Žinios gali būti tikslas, o ne tik priemonė siekti kitų tikslų, t. y. pastangos perveiklą siekti žinių ir supratimo.

4. Ch. Bailey pabrėžia, kad „niekas negali geriau išlaisvinti, būti toks bendras ir fundamentalus kaip racionalus protas“ (Ch. Bailey, 1990, p. 2).

R. Barnetas skiria dvi koncepcijas, skirtingai interpretuojančias aukštojo mokslo liberalųjį ugdymą:

1. Konservatyviąją;
2. Radikaliąją.

Konservatyviojoje liberalių studijų koncepcijoje akcentuojamas žodis „laisvė“ (liberty). Kiekvienas individas turi laisvės sėklą ir AM tikslas – padėti šiai sėklai išdygti ir augti. Pagal šią koncepciją, geriausias būdas tai padaryti – garantuoti, kad studijų programa ir visa studijų sistema sudarytų sąlygas individo laisvei pasireikšti ir ugdytis.

Taigi ši koncepcija labiau akcentavo platų, įvairų, konstruojamą iš įvairių mokslo sričių ir krypčių studijų turinį, kuris lietuviškoje AM literatūroje dažniausiai vadinamas „bendrosiomis studijomis“.

Antroji LU studijų koncepcija – radikalioji, suteikianti esminę reikšmę žodžiui „išsivadavimas“ (liberation). Pagal šią koncepciją, egzistuoja daugybė psichologinio ir socialinio charakterio barjerų bei suvaržymų, veikiančių

individą ir painiojančių jį. Todėl studijos turi tapti laisvėjimo procesu, padedančiu individams suprasti jėgas, turinčias jiems poveikio. Studijos turi tapti procesu, kuris leistų individui įvykdyti savianalizės, savęs supratimo ciklą ir pamatyti save naujomis akimis. Todėl universiteto studijose svarbu bendrasis parengimas ne tik turinio, bet ir metodų požiūriu, leidžiančių išugdyti išsilavinusį, laisvą žmogų.

Kaip teigia V. Kundrotas savo disertacijoje (1996, p. 65), „lietuvių kalboje vartojamos sąvokos „bendrasis“ ar „bendrauniversitetinis parengimas“, matyt, yra per siauros atspindėti šiai idėjai. Reikėtų naudoti „liberalių studijų“ ir „liberalaus ugdymo“ terminus, iš anksto susitarus dėl antrosios liberalių studijų koncepcijos realizavimo būtinybės šiuolaikiniame universitete“.¹

Taigi galima padaryti išvadą, kad liberalaus aukštojo mokslo sampratoje esminis yra individualybės prioritetas – savęs kūrimo ir laisvės pasirinkti požiūriu.

2. Egalitarizmas

Visiems žmonėms pripažįstamas tas pats moralinis statusas, atmetamas kaip teisinei ir politinei tvarkai bereikšmiai žmonių moralinės vertės skirtumai [egalitarinis (pranc. *egalitaire* ~ *egalite* lygybė) – išlyginamasis, sulygintinis, lygiavinis]. Taigi akcentuojamas egalitarinis aspektas.

Ši liberaliojo ugdymo tendencija visų pirma realizuojama lygia teise į mokslą, kurią XVIII a. pirmąkart pagrindė Dž. Loko liberalizmo teorija, kai diferencijuotą ir plačią visuomenei neprieinamą švietimą pakeitė visuotinis piliečių ugdymas (švietimas).

Pripažįstant šį egalitarinį aspektą, neišvengiamai susiduriame su tam tikrais prieštaravimais, kuriuos sukelia „bendro“ ir „atskiro“, t. y. „visų“ ir „kiekvieno“ lygybės reikalavimas. Kaip teigia T. H. McLaughlin (1996), „pliura-

listinės liberalios demokratinės visuomenės, taip pat liberalizmo filosofijos širdyje glūdi poreikis pripažinti bendrumo ir skirtumų susipriešinimą bei tinkamai išlyginti tarp jų tvyrančią įtampą“.

Nesant aiškiai apibrėžtų bendrųjų vertybių principų, visuomenei trūks susiklausymo ir stabilumo. Tačiau, kita vertus, nesant skirtingų gyvenimo normų, vertybių, įsitikinimų skirtumų – pripažinimo, visuomenė bus apkaltinta teisėtų pliuralizmo ir skirtumų reikalavimų neatitikimu, t. y. tokia visuomenė nebebus liberali demokratinė visuomenė.

Ši dilema ir kylanti įtampa veikia švietimo koncepciją. Tokie pliuralistinės liberalios demokratijos reikalavimai sukelia dvilypę švietimo misiją:

1) atsižvelgiant į bendrybių (bendrų visuomenės vertybių) reikalavimą, švietimas privalo „perduoti“ bendrąsias vertybes, principus ir gyvenimo normas bei garantuoti jų pagerbimo ir reiškimosi formas;

2) atsižvelgiant į išskirtinumo reikalavimus, reikia skatinti atitinkamas supratimo, atvirumo ir tolerancijos formas.

Apibendrinant galima teigti, kad aukštojo mokslo egalitarizmo reikalavimas reiškia fundamentalių ir bendrųjų žinių akcentavimą bei žmogiškųjų (bendrųjų) ir individualių vertybių bei jų skirtumų pripažinimą.

3. Universalizmas

Kaip teigia Dž. Grejus (1992, p. 7), liberalizmo koncepcijoje akcentuojama ir iškeliamą žmonių giminės moralinė vienybė ir teikiama tik antrinė reikšmė specifinėms istorinėms asociacijoms ir kultūrinėms formoms. Žmogus – visa ko matas, pradžia ir pabaiga.

Pastarasis liberaliojo ugdymo aspektas tiesiogiai siejasi su pirmuoju ir antruoju elementais ir, manau, nėra tikslinga atskirai jo analizuoti.

4. Meliorizmas

Liberalizmo koncepcija yra melioristinė, (lot. *melioratio* – gerinimas) teigiant visų socialinių institucijų bei politinių santvarkų pertvarkymo galimybę.

Tobulinimas, gerinimas, ugdymas – tai bendrasis ugdymo tikslas ir idealas.

Ši tendencija ypač ryškiai suponuota R. Barneto (1990) radikaloje liberalaus ugdymo koncepcijoje, kuri buvo aptarta, analizuojant individualizmą. Ji teigia galimą ir pageidautiną tam tikrą individo virsmą, perėjimą į naują kokybinę ir vertybinę plotmę, per jo susidūrimą su žiniomis ir išsilaisvinimą (emancipation). Kitaip tariant, teigia nuolatinę tobulėjimo būtinybę ir galimybę liberaliame aukštajame moksle.

Kaip teigia R. Barnettas, „istoriškai aukštasis mokslas visada buvo susijęs su radikaliu asmenybės tobulinimu ir išlaisvinimu. Pati aukštojo mokslo idėja yra tai, kad individas įgyja asmeninę laisvę per savo žinių įgijimą“ (R. Barnett, 1990, p. 71).

LITERATŪRA

1. Bailey Ch. Beyond the Present and the Particular. Liberal education // A Critical Dictionary of Educational Concepts by R. Barrow and G. Milburn. New York. 1990.

2. Barnett R. The Idea of Higher Education. SRHE. 1990.

3. Bitinas B. Apie edukologijos mokslo objektą. Socialiniai mokslai. Edukologija Nr. 1(5). Kaunas: Technologija, 1996.

4. Gray John. Liberalizmas. Vilnius, 1992.

5. Hayck F. Liberalizmas. Proskyna Nr. 3.

6. Jucevičienė P. Ugdymo mokslo raida: nuo pedagogikos iki šiuolaikinės edukologijos. Kaunas: Technologija, 1997.

Šis straipsnis, nepretenduodamas į išsamius teorinius apibendrinimus, leidžia suformuluoti tam tikras išvadas, kurios rodo bandymą apibrėžti aukštojo mokslo liberalaus ugdymo turinį.

Išvados

1. Liberalus ugdymas (LU) grindžiamas humanizmo vertybėmis ir akcentuoja prigimtinių žmogaus teisių būtinybę.

2. LU – tai autoritarinio ugdymo antipodas ir svarbiausia jame yra individualybės prioritetas. Čia išskyla dėstytojų – studentų ir optimaliausio bendradarbiavimo santykių problema.

3. LU teigia „bendro“ ir „atskiro“ vienybę, t. y. žmogiškųjų vertybių primatą ir individualybės ugdymosi (savikūros) laisvę.

4. LU teigia saviugdą prioritetais ugdymo atžvilgiu, todėl galima teigti, kad intrapersonaliniu lygmeniu liberalus ugdymas aukštajame moksle yra saviugda. (Būtina sukurti jos metodiką!)

5. Liberalus ugdymas (ypač aukštajame moksle) yra radikalus asmenybės tobulinimas, individui įgyjant žinių jo laisvėjimo procese.

7. Jovaiša L. Edukologijos įvadas. Kaunas: Technologija, 1993.

8. McLaughlin T. H. Liberalism, education and the Common School. Journal of Philosophy of Education. Vol. 29. No. 2. 1995.

9. McLaughlin T. H. Public values, private values and educational responsibility. St. Andrews centre for Philosophy and Public Affairs. 1995.

10. McLaughlin T. H. Values, Coherence and the School. Cambridge Journal of education. Vol. 24. No 3. 1996.

11. Misses von Ludwig. Liberalizmas. Kaunas, 1994.

12. Paškus A. Asmuo ir laisvė. 1993.

THE CONCEPT OF LIBERAL EDUCATION IN HIGHER EDUCATION

Jurgita Česnulevičienė

Summary

The purpose of this article is to describe J. Gray's (1992) conception of modern man and society, to Ch. Bailey, R. Barnett, T. Mc Laughlin's characteristic of liberal higher education. The essential elements (of J. Gray's conception) as individualism, egalita-

rism, universalism and meliorism and its expression in higher education are analysed in this article.

The priority of individuality and freedom to choose self – creation and the possibilities of improvement are acknowledged as values of higher liberal education.